

HOTĂRÂRE
privind controlul constituționalității Legii nr.52 din 16 martie 2023
pentru implementarea considerentelor unor
hotărâri ale Curții Constituționale
(sesizarea nr.94a/2023)

nr. 8 din 11.03.2024

Monitorul Oficial nr.104-107/42 din 21.03.2024

* * *

În numele Republicii Moldova,
Curtea Constituțională, judecând în componența:
dnei Domnica MANOLE, *Președinte*,
dnei Viorica PUICA,
dlui Nicolae ROȘCA,
dnei Liuba ȘOVA,
dlui Serghei ȚURCAN,
dlui Vladimir ȚURCAN, *judecători*,
cu participarea dnei Cristina Chihai, *asistent judiciar*,
Având în vedere sesizarea înregistrată la 28 martie 2023,
Examinând sesizarea menționată în ședință plenară publică,
Având în vedere actele și lucrările dosarului,
Deliberând în camera de consiliu,
Pronunță următoarea hotărâre:

PROCEDURA

1. La originea cauzei se află sesizarea depusă la Curtea Constituțională la 28 martie 2023, pe baza articolelor 135 alin.(1) lit.a) din Constituție, 25 lit.g) din Legea nr.317 din 13 decembrie 1994 cu privire la Curtea Constituțională și 38 alin.(1) lit.g) din Codul jurisdicției constituționale nr.502 din 16 iunie 1995, de doamna Zinaida Greceanâi și de domnii Vlad Batrânca și Vladimir Voronin, deputați în Parlamentul Republicii Moldova.

2. Autorii sesizării îi solicită Curții să verifice constituționalitatea Legii nr.52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale.

3. La 16 martie 2023, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat legea contestată, în vederea implementării considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale. În esență, legea contestată stabilește că în textul actelor normative adoptate de Parlamentul Republicii Moldova, cuvintele „limba moldovenească”, „limba de stat”, „limba oficială” și „limba maternă” se substituie cu cuvintele „limba română”.

4. De asemenea, în una din prevederile sale, legea constată desuetudinea textului „funcționând pe baza grafiei latine” din articolul 13 alin.(1) din Constituție și a textului „în baza grafiei latine” din articolul 6 alineatele (2) și (3) din Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria).

5. Prin decizia Curții Constituționale din 31 octombrie 2023, sesizarea a fost declarată admisibilă, fără a se prejudeca fondul cauzei.

6. În procesul examinării cauzei, Curtea Constituțională a solicitat opiniile Parlamentului,

Președintelui Republicii Moldova și Guvernului.

7. În ședința plenară publică a Curții au fost prezenți dl Radu Radu, reprezentantul Parlamentului, și dl Eduard Serbenco, reprezentantul Guvernului.

LEGISLAȚIA PERTINENTĂ

8. Prevederile relevante ale Constituției sunt următoarele:

Articolul 13

Limba de stat, funcționarea celorlalte limbi

„(1) Limba de stat a Republicii Moldova este limba română, funcționând pe baza grafiei latine.

(2) Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării.

(3) Statul facilitează studierea limbilor de circulație internațională.

(4) Modul de funcționare a limbilor pe teritoriul Republicii Moldova se stabilește prin lege organică.”

Articolul 72

Categoriile de legi

„(1) Parlamentul adoptă legi constituționale, legi organice și legi ordinare.

(2) Legile constituționale sunt cele de revizuire a Constituției.

(3) Prin lege organică se reglementează:

[...]

p) celelalte domenii pentru care, în Constituție, se prevede adoptarea de legi organice;

r) alte domenii pentru care Parlamentul consideră necesară adoptarea de legi organice.

[...].”

9. Prevederile relevante ale Legii nr.52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale sunt următoarele:

„Având în vedere că interpretarea dată dispozițiilor constituționale comportă caracter oficial și obligatoriu pentru toți subiecții raporturilor juridice, iar actele Curții Constituționale prin care se interpretează un text constituțional au putere de lege și, prin considerentele pe care se sprijină, sunt obligatorii pentru toate organele constituționale ale Republicii Moldova, precum și dată fiind obligația de a implementa considerentele exprimate în

Hotărârea Curții Constituționale nr.36/2013 privind interpretarea articolului 13 alineatul (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, paragrafele 119–124,

Hotărârea Curții Constituționale nr.4/2021 pentru controlul constituționalității Legii nr.234/2020 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, paragrafele 37 și 38,

Avizul Curții Constituționale nr.3/2017 la proiectul de lege pentru modificarea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova,

Parlamentul adoptă prezenta lege organică.

Art.I. – În textul actelor normative adoptate de Parlament:

cuvintele „limba moldovenească”, la orice formă gramaticală, se substituie cu cuvintele „limba română” la forma gramaticală corespunzătoare;

cuvintele „limba de stat”, „limba oficială” și „limba maternă”, la orice formă gramaticală, în cazul în care se are în vedere limba de stat a Republicii Moldova, se substituie cu cuvintele „limba română” la forma gramaticală corespunzătoare.

Art.II. – Se constată desuetudinea textului „funcționând pe baza grafiei latine” de la articolul 13 alineatul (1) din Constituția Republicii Moldova și a textului „în baza grafiei latine” de la articolul 6 alineatele (2) și (3) din Legea nr.173/2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria).

Art.III. – La punctul 1 litera a) și punctul 2 din Hotărârea Parlamentului nr.433/1990 cu privire la zilele comemorative, zilele de sărbătoare și la zilele de odihnă în Republica Moldova, cu modificările ulterioare, și la articolul 111 alineatul (1) litera i) din Codul muncii al Republicii Moldova nr.154/2003 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.159–162, art.648), cu modificările ulterioare, textul

„Limba noastră” se substituie cu textul „Ziua Limbii Române”.

Art.IV. – Prezenta lege intră în vigoare la data publicării în Monitorul Oficial al Republicii Moldova.

Art.V. – Autoritățile publice cu competență de adoptare, aprobare sau emitere a actelor normative inferioare legii vor opera, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, modificările ce se impun în sensul acesteia.

Art.VI. – Agenția Resurse Informaționale Juridice, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, va asigura operarea în Sistemul informațional „Registrul de stat al actelor juridice” a modificărilor ce se impun în sensul acesteia, în toată legislația Republicii Moldova, inclusiv în Constituția Republicii Moldova.”

ÎN DREPT

I. Argumentele autorilor sesizării

10. Autorii sesizării consideră că legea contestată revizuieste, în realitate, Constituția. Totuși, pentru a fi constituțională, orice revizuire a Constituției, indiferent de motivele invocate și de procedul utilizat, trebuie să respecte procedura prevăzută de Titlul al VI-lea din Constituție. Potrivit acestora, procedura specială de modificare a Constituției nu poate fi confundată cu procedura adoptării legilor obișnuite.

11. De asemenea, potrivit autorilor sesizării, revizuirea Constituției nu este permisă pe durata stării de urgență, de asediu și de război, iar legea contestată a fost adoptată în timp ce era în vigoare o hotărâre a Parlamentului cu privire la declararea stării de urgență.

12. Pentru că legea contestată se referă la modificarea care trebuie operată „în textul legilor Republicii Moldova”, autorii sesizării afirmă că Parlamentul trebuia să divizeze prevederile referitoare la modificarea Constituției și cele referitoare la modificarea celorlalte acte normative în două legi: una organică, iar cealaltă constituțională.

13. Autorii sesizării susțin că legea contestată încalcă articolele 72, 75, 141, 142 și 143 din Constituție.

II. Argumentele autorităților și ale organizațiilor care și-au prezentat opiniile

14. În opinia sa, Parlamentul a notat că legea contestată a fost adoptată pentru implementarea unor hotărâri ale Curții Constituționale și că aceasta nu reprezintă, în realitate, o modificare a conținutului normei constituționale. Parlamentul consideră că sesizarea trebuie respinsă ca neîntemeiată.

15. În opinia prezentată de Guvern se menționează că, în virtutea funcției sale de legiferare, Parlamentul a realizat o ajustare tehnică în textele actelor normative adoptate de Parlament, ca fiind determinată și condiționată de Hotărârea Curții Constituționale nr.36 din 5 decembrie 2013. Legea contestată de autorii sesizării este o lege organică. Conform articolului 72 alin.(3) lit.r) din Constituție, Parlamentul are competența de a adopta legi organice. Guvernul conchide că sesizarea nu întrunește condițiile de admisibilitate consacrate în jurisprudența Curții Constituționale și, prin urmare, Legea contestată este constituțională.

III. Aprecierea Curții Constituționale

A. Admisibilitatea

16. Prin decizia sa din 31 octombrie 2023, Curtea a verificat respectarea condițiilor de admisibilitate a sesizării.

17. În conformitate cu articolele 25 lit.g) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și 38 alin.(1) lit.g) din Codul jurisdicției constituționale, deputații au prerogativa sesizării Curții Constituționale.

18. Curtea a reținut că obiectul sesizării îl constituie Legea nr.52 din 16 martie 2023. În conformitate cu articolul 135 alin.(1) lit.a) din Constituție, controlul constituționalității legilor ține de competența Curții Constituționale.

19. Legea contestată nu a făcut anterior obiect al controlului de constituționalitate.

20. Autorii sesizării au afirmat că legea contestată contravine articolelor 72 (*categoriile legilor*), 75 (*referendumul*), 141 (*inițiativa revizuirii Constituției*), 142 (*limitele revizuirii Constituției*) și 143 (*legea*

privind modificarea Constituției) din Constituție.

21. Cu privire la incidența articolului 75 din Constituție, autorii sesizării nu au prezentat argumente care să demonstreze aplicabilitatea acestuia. Curtea subliniază că simpla enumerare a prevederilor constituționale nu reprezintă critici veritabile de neconstituționalitate. În situații similare, Curtea a respins ca inadmisibile sesizările formulate, precizând că trimiterea la un text din Constituție, fără explicarea pretensei neconformități cu acesta a prevederilor legale contestate, nu echivalează cu un argument (DCC nr.150 din 17 noiembrie 2022, §21).

22. Referitor la aplicabilitatea articolelor 72, 141, 142 și 143 din Constituție, autorii sesizării au susținut că orice revizuire a Constituției, indiferent de motivele invocate și de procedul utilizat, trebuie să se încadreze în ordinea constituțională existentă și să respecte procedura stabilită în Titlul al VI-lea din Constituție. Potrivit acestora, Legea nr.52 revizuieste Constituția în perioada stării de urgență fără să fie o lege constituțională, fără să fi fost avizată de Curtea Constituțională și fără să fi fost aprobată prin referendum.

23. Analizând Legea contestată, Curtea a observat că aceasta conține, pe de o parte, prevederi care impun substituirea cuvintelor „limba moldovenească”, „limba de stat”, „limba oficială”, „limba maternă” și „limba noastră” la orice formă gramaticală, în toate actele normative adoptate de Parlament, cu cuvintele „limba română” la forma gramaticală corespunzătoare. Pe de altă parte, Legea conține prevederi care declară desuet textul „funcționînd pe baza grafiei latine” de la articolul 13 alineatul (1) din Constituția Republicii Moldova și textul „în baza grafiei latine” de la articolul 6 alineatele (2) și (3) din Legea nr.173/2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria).

24. Din punctul de vedere al impunerii denumirii „limba română” în detrimentul altor formulări legale utilizate (*i.e.* „moldovenească”, „de stat”, „oficială”, „maternă” sau „[a] noastră”), Curtea a subliniat că în Hotărârea sa nr.36 din 5 decembrie 2013, ea a reținut prevalența denumirii „limba română” din Declarația de Independență, față de denumirea „limba moldovenească” din articolul 13 din Constituție (a se vedea §124). Ulterior, prin Avizul nr.3 din 31 octombrie 2017 la proiectul de lege pentru modificarea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova, Curtea a reținut că inițiativa de modificare a articolului 13 din Constituție nu constituie o inițiativă ordinară de modificare a Legii Supreme, ci una tehnică, care rezultă din obligativitatea executării Hotărârii Curții Constituționale nr.36 din 5 decembrie 2013, care este executorie pentru toate autoritățile publice și pentru toate persoanele juridice și fizice (a se vedea §19). La §21 din Aviz, Curtea a reținut că, indiferent de rezultatul examinării acestor amendamente de ordin tehnic, Hotărârea Curții Constituționale nr.36 din 5 decembrie 2013 prin care s-a stabilit prevalența denumirii „limba română” ca limbă de stat a Republicii Moldova nu încetează să-și producă efectele juridice, aceasta aplicându-se direct, fără nici o altă condiție de formă. În sprijinul acestui considerent, Curtea a reiterat că hotărârile interpretative ale Curții Constituționale sunt texte cu valoare constituțională și parte integrantă a Constituției. Ele fac corp comun cu dispozițiile pe care le interpretează. Toate autoritățile publice au obligația să respecte Hotărârea Curții Constituționale nr.36 din 5 decembrie 2013. A urmat Hotărârea nr.17 din 4 iunie 2018 pentru controlul constituționalității unor prevederi referitoare la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova și a articolului 4 alin.(2) din Codul jurisdicției constituționale, în care Curtea a utilizat, atunci când a făcut trimitere la articolul 13 din Constituție, denumirea de „limba română” (a se vedea §§11 și 37). În fine, în Hotărârea sa nr.4 din 21 ianuarie 2021 pentru controlul constituționalității Legii nr.234 din 16 decembrie 2020 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, Curtea a reținut, în principal, că potrivit articolului 13 alin.(1) din Constituție, în interpretarea Hotărârii Curții Constituționale nr.36 din 5 decembrie 2013, limba de stat a Republicii Moldova este limba română. „Consacrarea constituțională a limbii române ca limbă de stat îi conferă acesteia caracterul de limbă oficială a statului” (a se vedea §37).

25. Curtea a reamintit că textul „hotărârile Curții Constituționale” din articolul 140 alin.(2) din Constituție nu distinge nici în funcție de tipurile actelor pe care Curtea le pronunță (hotărâre, decizie, aviz), nici în funcție de conținutul acestora, ceea ce conduce la concluzia că toate actele Curții pronunțate în exercitarea competențelor sale constituționale sunt definitive. Noțiunea de „hotărâre” este una generală și cuprinde toate tipurile de acte ale Curții: hotărâre, decizie, aviz. Indiferent de denumirea

lor, actele respective sunt definitive și nu pot fi atacate. Astfel, textul „hotărârile Curții Constituționale” din articolul 140 alin.(2) din Constituție în accepțiunea de acte adoptate de Curte are în vedere hotărârile, deciziile și avizele pronunțate de Curte în exercitarea competențelor sale constituționale (HCC nr.20 din 9 iulie 2020, §34). Mai mult, în orice situație, respectarea efectului general obligatoriu al hotărârilor Curții Constituționale nu înseamnă doar a da eficiență dispozitivului acestora, ci și, în egală măsură, considerentelor, respectiv interpretării date de Curtea Constituțională textelor Constituției, or, hotărârea este un întreg, o unitate a considerentelor și dispozitivului. Prin urmare, interpretarea dată dispozițiilor constituționale comportă caracter oficial și obligatoriu, prin considerentele pe care se sprijină, pentru toți subiecții raporturilor juridice. Aceasta se aplică direct, fără nici o altă condiție de formă (a se vedea HCC nr.33 din 10 octombrie 2013, §§41, 47).

26. Anterior adoptării legii contestate, potrivit articolului 13 din Constituție, în lumina jurisprudenței menționate a Curții Constituționale, limba de stat a Republicii Moldova este limba română. Așadar, textul „Limba de stat a Republicii Moldova este limba română” din acest articol a devenit parte din corpul Constituției ca rezultat al jurisprudenței Curții Constituționale. Adoptând legea contestată, Parlamentul nu a modificat conținutul textului constituțional respectiv și, prin urmare, articolele 141, 142 și 143 din Constituție nu sunt incidente.

27. Curtea a notat că prin dispozițiile legale contestate s-au operat modificări tehnice în textul constituțional în acord cu o jurisprudență îndelungată și bine-consolidată a Curții. Parlamentul, atunci când, prin Legea contestată, a substituit denumirea formală („limba moldovenească”), în toate actele normative adoptate de Parlament, cu cuvintele „limba română”, de fapt, a executat hotărârile Curții Constituționale, inclusiv considerentele acestora. Potrivit jurisprudenței Curții Constituționale menționate mai sus la §§23-25, Hotărârile Curții Constituționale, inclusiv raționamentele acesteia, făcând parte din textul constituțional interpretat, se aplică direct, fără nici o altă condiție de formă. În acest context, Curtea a reamintit că respectarea hotărârilor Curții Constituționale este o condiție necesară și esențială pentru buna funcționare a autorităților publice ale statului și pentru afirmarea statului de drept (HCC nr.33 din 10 octombrie 2013, §52).

28. Având în vedere aceste circumstanțe, dar mai ales faptul că actele Curții Constituționale nu pot fi contestate, sunt definitive și, indiferent de natura lor, își produc efectele pe care Constituția le conferă, forța lor juridică neputând fi contestată de o altă autoritate, Curtea a considerat vădit inadmisibilă sesizarea în partea referitoare la articolele din Legea contestată care vizează substituirea cuvintelor „limba moldovenească”, „limba de stat”, „limba oficială”, „limba maternă” și „limba noastră” la orice formă gramaticală, în toate actele normative adoptate de Parlament, cu cuvintele „limba română” la forma gramaticală corespunzătoare. Prin urmare, sesizarea în partea referitoare la controlul constituționalității articolelor I, III, IV, V și VI din Legea nr.52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale este inadmisibilă.

29. Referitor la prevederile articolului II din Legea contestată, care declară desuet textul „funcționând pe baza grafiei latine” de la articolul 13 alineatul (1) din Constituția Republicii Moldova și textul „în baza grafiei latine” de la articolul 6 alineatele (2) și (3) din Legea nr.173/2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria), Curtea a reținut următoarele.

30. Cercetând textul Constituției de pe portalul legislativ oficial *legis.md*, Curtea a observat că formula „funcționând pe baza grafiei latine” a rămas parte componentă a articolului 13 alin.(1) din Constituția, dar în subsolul articolului se face mențiunea: „Art.13 al. (1) se constată desuetudinea textului „funcționând pe baza grafiei latine” prin LP52 din 16.03.23, MO97-99/24.03.23, art.150; în vigoare 24.03.23”.

31. Pentru a vedea dacă Parlamentul poate declara desuete texte din Constituție și dintr-o lege, Curtea va analiza articolul II din Legea nr.52 din 16 martie 2023 prin prisma articolului 72 din Constituție și în lumina jurisprudenței Curții Constituționale, inclusiv a Hotărârii nr.17 din 4 iunie 2018.

B. Fondul cauzei

32. În Hotărârea sa nr.17 din 4 iunie 2018, Curtea a aplicat, de o manieră inedită pentru sistemul

juridic din Republica Moldova, instituția juridică a desuetudinii legilor, deși desuetudinea actelor normative exista atât în Legea nr.780 din 27 decembrie 2001 privind actele legislative, cât și în Legea nr.100 din 22 decembrie 2017 cu privire la actele normative, care a înlocuit-o pe prima. Astfel, articolul 74 alin.(1) lit.e) din această ultimă Lege stabilește că acțiunea actului normativ încetează dacă actul a devenit desuet.

33. La §22 din Hotărârea nr.17 din 4 iunie 2018, Curtea a reținut că poate verifica constituționalitatea unei legi dacă se poate afirma că aceasta produce efecte în general, adică dacă nu a *căzut în desuetudine*. „Căderea în desuetudine a unei legi presupune, pe de o parte, lipsa utilizării îndelungate și continuate a acesteia, iar pe de altă parte, existența unei practici opuse în cadrul comunității. Această teorie constituie, de fapt, o formă de cooperare inteligentă între judecători, i.e. Curtea Constituțională sau instanțele de drept comun, și legislativ, care contribuie la asanarea ordinii juridice de legile care nu mai sunt utile pentru contemporaneitate”.

34. Din jurisprudența Curții Constituționale relevantă, inclusiv analiza efectuată de Curte la §§24-28 din Hotărârea nr.17 din 4 iunie 2018, decurge că aplicarea desuetudinii ține de competența judecătorilor constituționali sau de drept comun. Doar judecătorii pot declara desuetă o prevedere normativă, pentru că aceasta și-a pierdut legitimitatea.

35. Spre deosebire de judecători, legislativul are posibilitatea de a abroga legile pe care le-a adoptat. Pe lângă competența amendării, posibilitatea abrogării unei legi reprezintă instrumentul propriu al legislativului de eliminare din circuitul juridic a unei legi care nu a fost aplicată o perioadă îndelungată de timp fie pentru că este nerezonabilă, fie pentru că relațiile sociale au evoluat, căpătând forme care nu mai pot fi încadrate în limitele acesteia. În orice caz, atât amendarea unei legi desuete, cât și abrogarea sa se face de către Parlament prin adoptarea unei legi noi. Acesta este atribuția de bază și funcția ce determină rațiunea de a fi a Parlamentului, potrivit articolului 72 din Constituție. Declararea desuetudinii legilor reprezintă o atribuție improprie pentru legislativ și, prin urmare, adoptând articolul II din Legea nr.52 din 16 martie 2023, Parlamentul și-a depășit competența prevăzută de articolul 72 din Constituție.

36. În consecință, Curtea confirmă respectarea exigențelor jurisprudenței constituționale în formularea textului articolului 13 alin.(1) din Constituție: „Limba de stat a Republicii Moldova este limba română, funcționând pe baza grafiei latine”.

Din aceste motive, pe baza articolelor 135 alin.(1) litera a) și 140 din Constituție, 26 din Legea cu privire la Curtea Constituțională, 6, 61, 62 lit.a) și 68 din Codul jurisdicției constituționale, Curtea Constituțională

HOTĂRĂȘTE:

1. Se *admite parțial* sesizarea privind controlul constituționalității Legii nr.52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale depusă de doamna Zinaida Greceanîi și de domnii Vlad Batrânca și Vladimir Voronin, deputați în Parlamentul Republicii Moldova.

2. Se *declară neconstituțional* articolul II din [Legea nr.52 din 16 martie 2023](#) pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale.

3. Se *declară inadmisibilă* sesizarea în partea referitoare la controlul constituționalității articolelor I, III, IV, V și VI din Legea nr.52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale.

4. Prezenta hotărâre este definitivă, nu poate fi supusă niciunei căi de atac, intră în vigoare la data adoptării și se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova.

PREȘEDINTE

Domnica MANOLE

Nr.8. Chișinău, 11 martie 2024.

OPINIE SEPARATĂ,

expusă în temeiul articolului 27 alin.(5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională și al articolului 67 din Codul jurisdicției constituționale

Prin Hotărârea nr.8 din 11 martie 2024, Curtea Constituțională a admis parțial sesizarea privind controlul constituționalității Legii nr.52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale depusă de doamna Zinaida Greceanâi și de domnii Vlad Batrâncea și Vladimir Voronin, deputați în Parlamentul Republicii Moldova, a declarat neconstituțional articolul II din această Lege și a declarat inadmisibilă sesizarea în partea referitoare la controlul constituționalității articolelor I, III, IV, V și VI din Legea contestată.

Nefiind de acord cu hotărârea colegilor judecători constituționali, am formulat prezenta opinie separată din următoarele considerente.

1. Legea organică contestată a fost adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 16 martie 2023 în vederea implementării considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale. În esență, legea contestată stabilește că în textul actelor normative adoptate de Parlamentul Republicii Moldova, cuvintele „limba moldovenească”, „limba de stat”, „limba oficială” și „limba maternă” se substituie cu cuvintele „limba română”.

2. Concluzia Curții referitor la constituționalitatea modului de introducere a acestor substituiri textuale/de cuvinte, printr-o lege organică, și nu una constituțională, se fundamentează pe exigențele jurisprudenței constituționale anterioare (a se vedea Hotărârea nr.8 din 11 martie 2024, §36).

3. În special, Curtea a făcut referire la Hotărârea nr.36 din 5 decembrie 2013 privind interpretarea articolului 13 alin.(1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de independență a Republicii Moldova. În această hotărâre, Curtea a reținut prevalența denumirii „limba română” din Declarația de independență față de denumirea „limba moldovenească” din articolul 13 alin.(1) din Constituție (a se vedea Hotărârea nr.8 din 11 martie 2024, §24).

4. Fără a intra în discuții privind conținutul Hotărârii nr.36 din 5 decembrie 2013, aș vrea să elucidz aspecte referitoare la efectele procedurale ale unei hotărâri de interpretare a Constituției. Sub acest aspect, în jurisprudența sa constantă, Curtea a reținut că scopul oricărei interpretări a normelor constituționale este să asigure unitatea și perceperea corectă a conținutului și sensului lor. Interpretarea este necesară în cazurile în care incertitudinea nu poate fi soluționată printr-o altă procedură jurisdicțională (a se vedea DCC nr.144 din 17 decembrie 2020, §11; DCC nr.16 din 2 februarie 2021, §9; DCC nr.160 din 29 noiembrie 2022, §9). În acest sens, este necesar de subliniat că **Curtea Constituțională nu creează, strict vorbind, norme constituționale, ea este „garantul și paznicul” Constituției, asigurând stabilitatea și securitatea juridică a prevederilor constituționale.**

5. Așadar, având în vedere că semnificația sintagmelor „limba moldovenească” și „limba română” este lipsită de incertitudine, substituirea acestor sintagme ține de voința politico-juridică și competența constituantului. Realizarea acestei voințe și competențe a constituantului poate fi efectuată doar prin revizuirea Constituției, care este strict reglementată de articolele 72, 141-143 din Constituție.

6. În jurisprudența sa, Curtea a constatat că „[...] revizuirea Constituției constă în modificarea acesteia prin reformularea, abrogarea anumitor norme sau prin adăugarea unui text nou. Curtea Constituțională consideră că, în calitatea sa de așezământ scris și sistematic, de lege supremă în sistemul juridic normativ, Constituția Republicii Moldova este relativ rigidă, în sensul că **ea admite revizuirea, dar numai printr-un sistem tehnic prestabilit vizând inițiativa de revizuire (articolul 141), limitele revizuirii (articolul 142) și procedura acesteia (articolul 143). Curtea Constituțională reține că modificarea unor dispoziții ale Constituției, eludând prevederile articolelor 141, 142 și 143 din Constituție, ar constitui de fapt o revizuire implicită a ei, indiferent de motivele invocate și de procedeul utilizat, ceea ce ar fi o încălcare a Constituției** (a se vedea HCC nr.57 din 3 noiembrie 1999, §3).

7. În același context, sunt deosebit de relevante și constatările expuse în Raportul Comisiei de la Veneția privind amendamentele constituționale (CDL-AD(2010)001 din 19 ianuarie 2010).

În acest Raport, Comisia de la Veneția a reținut că **pentru o revizuire constituțională importantă, o procedură politică democratică și deliberativă, conformă procedurilor prescrise pentru amendamentele constituționale, este în mod vădit preferabilă unei abordări pur jurisdicționale** (§112). Orice revizuire constituțională majoră trebuie efectuată de preferință conform

procedurilor de revizuire formală prescrise, având în vedere că unul din obiectivele centrale ale procedurilor stricte este de a garanta legitimitatea modificărilor constituționale (§22). **Comisia este de părere că Parlamentul este cea mai potrivită arena pentru modificarea Constituției, în conformitate cu o idee modernă a democrației (§183).**

8. De asemenea, la 13 octombrie 2017, un grup de deputați au inițiat procedura de revizuire a Constituției bazată pe considerentele Hotărârii nr.36 din 5 decembrie 2013. În acest sens, deputații au depus o sesizare la Curtea Constituțională cu solicitarea avizului la proiectul de lege pentru modificarea articolului 13 din Constituție. Acest proiect avea următoarea redacție: „Articol unic – La alineatul (1), articolul 13 din Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 (republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78 din 29 martie 2016, art.140), sintagma „limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine” se substituie cu sintagma „limba română”.

9. În Avizul său nr.3 din 31 octombrie 2017, Curtea Constituțională a reținut, **în conformitate cu articolele 135 alin.(1) lit.c) și 141 alin.(2) din Constituție**, că „inițiativa de modificare a Constituției, provenind de la un grup de deputați, este prezentată de subiectul autorizat și, în acest sens, este conformă prevederilor articolului 141 alin.(1) lit.b) din Constituție. Proiectul de lege pentru modificarea Constituției, fiind elaborat în vederea executării Hotărârii Curții Constituționale nr.36 din 5 decembrie 2013 privind interpretarea articolului 13 alin.(1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, nu încalcă limitele revizuirii impuse de dispozițiile articolului 142 alin.(2) din Constituție”. Totodată, Curtea a notat că **proiectul de lege pentru modificarea articolului 13 din Constituție, fiind elaborat în vederea executării Hotărârii Curții Constituționale nr.36 din 5 decembrie 2013, nu cuprinde neconcordanțe sau inexactități de ordin juridic și urmează a fi prezentat Parlamentului pentru adoptare în regim prioritar** (a se vedea §20 din Aviz). Având în vedere că acest proiect al legii constituționale nu a fost adoptat de către Parlament, timp de un an, el se consideră nul.

10. Așadar, prin prisma celor expuse *supra*, am ajuns la concluzia că Legea nr.52 din 16 martie 2023, contestată de autorii sesizării, nu este o lege tehnică, care rezultă din obligativitatea executării și/sau implementării hotărârilor Curții Constituționale (așa cum menționează în Nota informativă autorii proiectului legislativ). **Aceasta reprezintă o inițiativă de revizuire a Constituției printr-o lege organică, utilizând procedura interpretării oficiale a Curții Constituționale anterioare și eludând procedurile de revizuire a Constituției prevăzute de titlul VI din Legea Fundamentală.**

11. La aceeași concluzie a ajuns și Guvernul Republicii Moldova, care în Avizul său la proiectul de Lege în discuție, aprobat prin Hotărârea nr.137 din 15 martie 2023, a rezumat că: „Astfel, pentru a nu se aduce atingere prevederilor constituționale de la articolul 72 și articolele 141, 142 și 143, la acest compartiment este necesară revizuirea proiectului de lege, astfel încât prevederile acestuia să nu vizeze modificarea Constituției, care constituie o procedură specială, diferită de cea utilizată pentru adoptarea sau modificarea celorlalte tipuri de lege” (a se vedea pagina 7 din Aviz).

12. Mai mult, dacă am admite, *per a contrario*, că normele constituționale pot fi modificate prin hotărârile de interpretare ale Curții Constituționale în mod direct, fără adoptarea legilor constituționale, în condițiile în care textele de interpretare ale hotărârilor pot fi ulterior modificate sau chiar revizuite prin alte hotărâri ale Curții, s-ar crea o situație de „haos constituțional”.

13. De asemenea, ultimul capăt al dezacordului cu Hotărârea Curții nr.8 din 11 martie 2024 se referă la procedura de adoptare a Legii contestate. Așadar, articolele V și VI din Lege prevăd că „autoritățile publice cu competență de adoptare, aprobare sau emitere a actelor normative inferioare legii vor opera, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, modificările ce se impun în sensul acesteia. Agenția Resurse Informaționale Juridice, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei legi, va asigura operarea în Sistemul informațional „Registrul de stat al actelor juridice” a modificărilor ce se impun în sensul acesteia, în toată legislația Republicii Moldova, inclusiv în Constituția Republicii Moldova.”

14. Sub acest aspect, în cadrul ședinței publice a Curții s-a constatat că autorii proiectului de lege contestat și Guvernul nu au analizat și nu au estimat volumul de lucru și cheltuielile financiare suplimentare necesare pentru implementarea acestor prevederi legale. În opinia mea, **aceasta**

omisiune este o încălcare vădită a exigențelor articolului 131 alin.(4) din Constituție, care stipulează că orice propunere legislativă sau amendament care atrag majorarea sau reducerea veniturilor bugetare sau împrumuturilor, precum și majorarea sau reducerea cheltuielilor bugetare pot fi adoptate numai după ce sunt acceptate de Guvern.

15. Prin urmare, **consider că din cauza încălcării exigențelor procedurale expuse supra, prevăzute de articolele 72, 131 alin.(4), 141-143 din Constituție, sesizarea în cauză urma să fie admisă și Legea nr.52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale să fie declarată neconstituțională.**

JUDECĂTOR AL CURȚII CONSTITUȚIONALE Vladimir ȚURCAN

11 martie 2024

OPINIE SEPARATĂ,
expusă în temeiul articolului 27 alin.(5) din Legea cu privire la Curtea Constituțională
nr.317 din 13 decembrie 1994 și al articolului 67 din Codul jurisdicției
constituționale nr.502 din 16 iunie 1995

1. Autorii sesizării nr.94a/2023 i-au solicitat Curții Constituționale să verifice constituționalitatea Legii nr.52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale, afirmând că legea contestată revizuieste, în realitate, Constituția. Potrivit autorilor sesizării, pentru a fi constituțională, orice revizuire a Constituției, indiferent de motivele invocate și de procedeul utilizat, trebuie să respecte procedura prevăzută de Titlul al VI-lea din Constituție.

2. Prin Hotărârea nr.8 din 11 martie 2024 a fost declară inadmisibilă sesizarea în partea referitoare la controlul constituționalității articolelor I, III, IV, V și VI din Legea nr.52 din 16 martie 2023 pentru implementarea considerentelor unor hotărâri ale Curții Constituționale.

3. Cu titlu preliminar, remarc faptul că Legea nr.52 din 16 martie 2023 **este o lege organică**. Potrivit articolului I din Legea contestată, **în textul actelor normative adoptate de Parlament** cuvintele „limba moldovenească”, la orice formă gramaticală, **se substituie** cu cuvintele „limba română” la forma gramaticală corespunzătoare, iar cuvintele „limba de stat”, „limba oficială” și „limba maternă”, la orice formă gramaticală, în cazul în care se are în vedere limba de stat a Republicii Moldova, **se substituie** cu cuvintele „limba română” la forma gramaticală corespunzătoare.

4. Reieșind din faptul că **Constituția Republicii Moldova a fost adoptată de Parlament**, aplicarea articolului I din Legea nr.52 din 16 martie 2023 a dus la *modificarea a cinci alineate din patru articole ale Legii Fundamentale*.

5. Astfel, **au fost modificate prin substituirea (reformularea) unui text cu alt text articolele 13 alin.(1) (limba de stat, funcționarea celorlalte limbi), 35 alin.(3) (dreptul la învățătură), 78 alin.(2) (alegerea Președintelui Republicii Moldova), 118 alin.(1) și (2) (limba de procedură și dreptul la interpret) din Constituție.**

6. În jurisprudența sa constantă Curtea Constituțională a statuat că **revizuirea Constituției constă în modificarea acesteia prin reformularea**, abrogarea anumitor norme sau prin adăugarea unui text nou (HCC nr.57 din 3 noiembrie 1999, §3; ACC nr.1 din 22 septembrie 2014, §22; ACC nr.1 din 24 iulie 2015, §11; ACC nr.2 din 16 martie 2016, §13; ACC nr.4 din 18 aprilie 2016, §12).

7. În acest context, potrivit prevederilor articolului 72 alin.(2) din Constituție, **revizuirea Constituției se face prin adoptarea unei legi constituționale.**

8. Procedura de revizuire a Constituției este **reglementată în mod clar și detaliat în Titlul VI „Revizuirea Constituției” (articolele 141-143) din Legea Fundamentală**, fiind o garanție a protecției supremației Constituției. Astfel, sunt stabiliți subiecții care pot iniția revizuirea Constituției (articolul 141 alin.(1)); necesitatea obligatorie a avizului Curții Constituționale, adoptat cu votul a cel puțin 4 judecători (articolul 141 alin.(2)); limitele materiale ale revizuirii Constituției (articolul 142 alin.(1), (2)); interzicerea

revizuirii Constituției pe durata stării de urgență, de asediu și de război (articolul 142 alin.(3)); adoptarea legii cu privire la modificarea Constituției după cel puțin 6 luni de la data prezentării inițiativei (articolul 143 alin.(1)); adoptarea legii constituționale cu votul a două treimi din deputați (articolul 143 alin.(1)).

9. În jurisprudența sa, Curtea Constituțională a stabilit explicit că **Constituția Republicii Moldova poate fi revizuită numai în condițiile respectării procedurii prevăzute de dispozițiile articolelor 141, 142 și 143 din Constituție** (a se vedea HCC nr.57 din 3 noiembrie 1999, punctul 1 din dispozitiv; ACC nr.1 din 22 septembrie 2014, §§23, 24; ACC nr.1 din 24 iulie 2015, §§12, 14; ACC nr.1 din 29 februarie 2016, §10; ACC nr.2 din 16 martie 2016, §14; ACC nr.4 din 18 aprilie 2016, §13).

10. În acest context, rețin faptul că **Constituția Republicii Moldova nu operează cu termenul „modificări tehnice în textul constituțional”** (a se vedea HCC nr.8 din 11 martie 2024, §27). **Pentru oricare modificare a Constituției este aplicabilă o singură procedură** – cea prescrisă de articolele 141, 142 și 143 din Legea Supremă.

11. Acest fapt a fost **reconfirmat de Curtea Constituțională în Avizul nr.3 din 31 octombrie 2017**. La originea cauzei examinate de Curte s-a aflat o sesizare (nr.134c/2017) depusă de către un grup de 34 de deputați în Parlamentul Republicii Moldova, în temeiul prevederilor articolelor 135 alin.(1) lit.c) (*atribuția Curții Constituționale de a se pronunță asupra inițiativelor de revizuire a Constituției*) și 141 alin.(1) lit.b) (*inițierea revizuirii Constituției*) din Constituție, prin care s-a solicitat **avizarea proiectului de lege pentru modificarea articolului 13 din Constituție** (§§1-2 din Aviz).

12. În pofida utilizării sintagmelor „inițiativă tehnică de modificare a Legii Supreme” (§19 din Aviz) și „amendamente de ordin tehnic” (§21 din Aviz), Curtea Constituțională a observat că **sesizarea examinată viza revizuirea Constituției prin modificarea articolului 13** (§§4, 15 din Aviz).

13. Curtea a concluzionat că **inițiativa de modificare a Constituției** a fost prezentată de subiectul autorizat și **este conformă prevederilor articolului 141 alin.(1) lit.b) din Constituție; proiectul de lege pentru modificarea Constituției**, fiind elaborat în vederea executării Hotărârii Curții Constituționale nr.36 din 5 decembrie 2013, **nu încalcă limitele revizuirii impuse de dispozițiile articolului 142 alin.(2) din Constituție și urmează a fi prezentat Parlamentului pentru adoptare** (a se vedea ACC nr.3 din 31 octombrie 2017, §20, punctele 1 și 2 din dispozitiv). Astfel, este evident faptul că, în acest sens, potrivit **articolului 143 alin.(1) din Constituție**, Parlamentul urma **să adopte o lege constituțională**, dar nu una organică sau ordinară. *Ad absurdum*, dacă Curtea Constituțională ar fi avut în vedere posibilitatea de a opera modificări în articolul 13 din Constituție prin adoptarea unei legi organice sau ordinare, sesizarea menționată (nr.134c/2017) nici nu ar fi fost acceptată spre examinare, deoarece Curtea, potrivit articolelor 135 alin.(1) lit.c) și 141 alin.(2) din Constituție, avizează doar proiecte de legi constituționale. *Per a contrario*, adoptarea de către Parlament a unei legi organice sau ordinare nu necesită avizul prealabil al Curții Constituționale.

14. Prin urmare, din jurisprudența Curții Constituționale, este cert faptul că, indiferent dacă este vorba de o inițiativă „tehnică” de modificare a Constituției, elaborată în vederea executării unei hotărâri a Curții, sau dacă este vorba de o inițiativă „ordinară” de modificare a Legii Fundamentale, **orice intervenție directă în textul Constituției poate avea loc doar cu respectarea strictă a prevederilor articolelor 141, 142 și 143 din Constituție**.

15. Curtea Constituțională a reținut că modificarea unor dispoziții ale Constituției, eludând prevederile articolelor 141, 142 și 143 din Constituție, ar constitui de fapt **o revizuire implicită** a Legii Supreme, **indiferent de motivele invocate și de procedeul utilizat**, ceea ce ar fi o **încălcare a Constituției** (a se vedea HCC nr.57 din 3 noiembrie 1999, §3).

16. **Concluzie.** „Operarea modificărilor tehnice” în textul articolelor 13 alin.(1), 35 alin.(3), 78 alin.(2), 118 alin.(1) și (2) din Constituție prin intermediul unei legi organice **reprezintă o eludare a procedurii constituționale de revizuire a Legii Fundamentale și este contrară articolelor 141, 142 și 143 din Constituție**.

JUDECĂTOR AL CURȚII CONSTITUȚIONALE Serghei ȚURCAN

11 martie 2024

